

Академик Љубомир ЗУКОВИЋ
Универзитет Источно Сарајево

ОРЛОВИШТЕ - ПОЕМА МЛАЂЕНА ЦАКОВИЋА О ШАРАНЦИМА

Апстракт: Након доношења основних података о генези племена Шаранци и разматрања историјских догађаја у којима ово племе добија ширу препознатљивост, рад се фокусира на податке из биографије истакнутог Шаранца, Млађена Цаковића. У наставку, рад се бави анализом поеме “Орловиште” коју је Млађен Цаковић написао о Шаранцима.

Историја шаранског племена, укључујући и стање у коме се данас налази, може да послужи као пример како су се у Црној Гори и у суседној јој Херцеговини образовала, најпре братства, а потом од њих и племена и како се, у новије време, услед битно измењених услова, начина живота и схватања рас-тачу и, на крају, нестају као облик друштвене заједнице. Како оно што је не-када било назив делова једнога народа сад постаје само географски појам. Тако и Шаранаца данас има свугде осим у Шаранцима; не рачунајући оне ретке који се у њима појаве лети као туристи.

О Шаранцима се, истини за вољу, све до пре стопедесет година, осим у Црној Гори, Брдима и суседној Херцеговини, веома мало знало. Да би нешто постало познато и стекло име, мора, пре тога, да се уобличи и заокружи, да се нечим истакне и наметне, а то се, ни у овом случају, није могло десити преко ноћи, само од себе. Вук их не бележи чак ни у другом издању свога *Рјечника*, али ће се, десетак година након његове појаве, живо заинтересовати да о њима сазна што више. Наравно да су његови Дробњаци, и пре тога, о Шаранцима знали много више, јер су им они не само најближи суседи, него Андрија Лубурић у својој знаменитој књизи о Дробњаку и шаранска братства, још увек, убраја у то племе.

Нове досељенике у тај, пре тога, очигледно врло ретко насељен крај, староседеоци су, у почетку, звали Плањанима, јер су пристигли из места Плани недалеко од Колашина, које су, опет, тако назвали према завичајној Плани у Бијелим Рудинама крај Билеће, из које су, након вишегодишњег тражења где ће се скрасити и мало подужег задржавања у бјелопавлићком селу Мартињићима, били пристигли и пустили корене. Радило се тада само о породици Николе Властелиновића, кога су, по видним траговима на његовом лицу након преболованих великих богиња, назвали Шарцем. Он је, дакле, родоначелник племена Шаранци, а главни разлог том изненадном Вуковом интересовању за то малобројно и затурено племе била је битка која се ту одиграла на Свето Преображење 1862. године, дакле, пре равно век и по.

То је време из историје добро познате и, по злу чувене, Друге Омерпашине године, и то тренутак кад је опаки турски сераскер већ био заузео Ријеку Црнојевића и најозбиљније претио Цетињу, захтевајући чак да књажев отац, велики војвода Мирко, безусловно напусти Црну Гору.

Сераскеру је тих дана из правца Пљеваља кренуло у помоћ, по најверодостојнијим проценама познавалаца тог догађаја, око 6000 башибозука под командом миралаја Алајбеговића. Шаранци су, потпомогнути хајдучком дружином харамбаше Мића Глушчевића и једног броја Срба из Затарја извојевали, колико неочекивану, толико сјајну и значајну победу, и то у најтежем тренутку по Црну Гору. Шта је она у том тренутку значила за морал бораца који су надљудским напорима настајали да зауставе сераскерово надирање према Цетињу као врло убедљив доказ наводи се чињеница да су они глас о сјајној победи на Шаранцима поздравили плотунима из пушака без обзира на то што су непосредно пре тога били примили последње следовање муниције од по пет метака.

Тако се, дакле громко и на мах, себи и другима, објавило херцеговачко племе Шаранци и брзо иза тога, између осталог, било награђено епском песмом у *Јуначком споменику* под насловом *Бој на Шаранцима* књажевог оца, великог војводе Мирка, а потом и неком врстом племенске химне Шаранским колом књаза Николе лично. Племенска самосвест и поуздање силно су ојачали. Племе је, такорећи, преко ноћи постало познато широм српства и није било потребно да пред било којим другим црногорским и брдским племеном обара поглед и да се снебива.

За оно време, и средствима која су тада била најнеопходнија, уз то, на изузетној цени и у свему примерена приликама, племе се достојно огласило. У њему се сад јавља и јача свест о томе како би ваљало, осим гусларских песама, које су се о његовом подвигу убрзо појавиле на више места, да се и

само позабави стварањем нечега што би могло служити као његова лична карта, као сведочење о пореклу и путу који је прешло и шта му се све на том путу дешавало. Усмено предање се растакало и губило, па се стога јавила потреба да се савременијим средствима уобличи и од заборавачува оно што племе памти и чега се сећа из своје прошлости. Слична сведочења о другим племенима су се већ почела појављивати, а најзнатнији пример из тога времена могла је бити књига самоука војводе Марка Миљанова *Племе Кучи у народној пјесми и причи*.

Неће стога бити нимало случајно што се тога посла прихватио и шарански племенски капетан Вуле Кнежевић, који се на сличан начин описменио, па је тако и настала његова књига *Племе Шаранци*, а потом и подужа епска песма о Шаранској битки. Вероватно је на то утицала и чињеница што се примицала педесетогодишњица Битке на Шаранцима, коју је ваљало достојно обележити. Тешка ратна времена која су тада наступила и дуже потрајала учинила су да се књига о Шаранцима, старањем ауторовог сина Никице Кнежевића и предговором Сретена В. Вукосављевића појави тек 1961. године у Београду.

Но, откада је средином јануара 1901. године у Шаранцима, прво у месту Дурлије, а касније у Кршу, почела са радом прва основна школа број писмених људи се и у овом племену знатно увећао. Већ школске 1904-5. године, међу ученицима четвртог разреда налази се и име Млађена Цаковића, аутора поеме *Орловиште* о којој намеравам да говорим .

О њему ћу, најпре, навести неколико најосновнијих података до којих сам из оскудне грађе успео да дођем. Он поменуте школске године, ако је тачан податак да је рођен 1880, има преко двадесет година, чему се не треба чудити, јер је он у ондашњим приликама могао кренути у школу тек кад се она у његовом месту отворила. У рубрици *име оца или мајке*, уписано је име мајке Марије. Само неколико година касније Млађеново име налазимо међу онима који су потписали молбу Народној скупштини Црне Горе да се школа из Крша, између осталог, због “тешке шњежане опсаде” премести у његову родну Брајковачу, јер поред земље коју школи дају братственици Цаковићи, ту, наводи се у молби, има и “доста кућа сеоцких, за спасење од зла времена, омладине која школу посјећивају”. Другу молбу, тек неколико година касније, којом се тражи исто, али је упућена заступнику надзорника “сјеверне школске области, Милану Жарићу, потписује, између осталих, поново и Млађен Цаковић, али сада ваћ као перјаник. Очигледно брзо му се исплатило то што се описменио.

Име Млађеновог оца дознајемо из једног другог документа у коме стоји да је Управи Никшићке области Министарства унутрашњих дјела “част”

надлежном министарству спровести допис који им је упутио Млађен Стеванов Џаковића из Шаранаца “с друштвом”, “о њиховом доиста жалосном стању с молбом да би Министарство изволило указати им какву помоћ како би сиромаси могли живи остати. А да су овако пострадали и оволицина умрли истинита им је жалба почем је одавно онамо владала болест, те је и доктор шиљат због истих фамилија”. О каквим се невољама радило, осим, највероватније претпоставке, да је била у питању нека епидемија, коју је могло учинити тежом и зимско време, без непосреднијег увида у жалбу о којој је реч, разуме се, уколико је сачувана, тешко је било шта друго казати, осим закључка да се Млађен већ тада јавља као неко ко је и спреман и способан да на надлежним местима наступа у име братства и племена.

Нешто више оних битнијих и непосреднијих чињеница о њему лично дознајемо из молбе којом се јануара 1914. године обраћа такође министру унутрашњих дјела, Лазару Гојнићу, у којој тражи да му се “дадне државна служба”. Сматра да је службу “иначе поштено заслужио”, као што, додаје, “могу гарантовати да ћу је достојно вршити”, истичући “да је познато и господину Ристу Поповићу, министру финансија, како његова кућа “није изостала ни од једне куће у Херцеговини, а чиновима данас јесте од сваке”. Он ту наводи да је шест година био у државној служби као старјешина пограничне страже у Жабљаку. Пре неколико година, “услед”, како каже, “непознатог ми узрока био сам разријешен исте. Због заузетости “шестогодишњим службовањем”, вели да је остао и без имања. На крају, осећа потребу да нагласи: “За три године пошто сам остао без службе био сам врло скроман грађанин, као и за вријеме рата ревностан војник”. Наравно да мисли на Први балкански рат. У потпису стоји “Млађен С. Џаковић поч. Перјаник из Шарана.

Очигледно, молба је услишена, јер се већ у септембру месецу наредне године Млађен Џаковић поново потписује као перјаник.

Након аустро-угарске окупације Црне Горе придружио се онима који нису хтели да положе оружје, па се одметнуо у комите и био старјешина једне комитске чете. Комитски живот био је испуњен свакодневним страховима и ризицима. Морало се скривати и од окупаторских прогонитеља као и од домаћих потказивача “којима је благо швапско од отаџбине било милије. Забележена је и прича коју нисам успео и да проверим, да је, након што га је нека домаћа “рђа” показала, “с неколико другара у швапске руке пао и у робијашници” међу првима био одређен у који дан ће бити на вјешање одведен, али, срећом, међу тамничарима се нашао човек који је, “ризикуюћи живот и своје дјецe и жене и својих најмилијих, ноћу, уочи Млађеновог погубљења” отворио тамничка врата и, заједно са ослобођеним комитама, и сам се у шуму одметнуо.

Кад се у јесен 1918. године аустро-угарска војска повукла из Пљеваља, Млађен је, према сведочењу Вукомана Цаковића, са десетак својих другова ушао у град и спречио пљачку и неред који су у таквим приликама могли да наступе. "Пљевљаци су му се за ово одужили" тако што су једну улицу назвали његовим именом и даровали га платинском табакером на којој је било угравирано: *Војводи Цаковићу – Пљевљаци*. Исте године добио је и чин поручника.

Нажалост, завршио је трагично: убијен је 1921. године у Шеховићима, данашњем Томашеву, од стране полицијске завере "коју је организовао заједнички окружног начелника Томица Чукић". Писац текста *Млађенов бесмртни лет* сматра да је убицама "сметала Млађенова популарност у народу", а Вукоман Цаковић је напад на њега оценио као "мучки". Према сведочењу писца управо наведеног текста његов гроб се дуже од пола века налазио усамљен на једној ливадици на периферији Томашева, а онда су се "однекуд из свијета" појавиле две Млађенове синовике, поносне што се о њиховом стрицу и песме певају, па су "омогућиле све потребно" да му се кости пренесу у Гранчарево "гдје ће са својим рођацима вјековати. Спомен-обелиск своје знаменитом претку урадио је Богдан Цаковић, допремио га у Брајковачу и поставио га "под Гробном Главицом.

То је оно што сам успео да дознам, и што сам сматрао важним да наведем о овом истакнутом Шаранцу, а разлога да у овој прилици говорим о њему, поред несумњиве поетске вредности његове поеме *Орловиште*, које је сасвим добро уочио и тачно дефинисао њен први приређивач Вукоман Цаковић, има више. Нека главни буде тај што се ове године навршило стопедесет година од знамените Шаранске битке, најзначајнијег ратног успеха овог до тог тренутка мало познатог херцеговачко - црногорског племена, а други нека буде стогодишњица настанка поеме, која је први пут угледала свет тек 1968. године, иако ју је аутор, највероватније, писао с намером да њоме обележи пола века од Боја на Шаранцима.

Приређивачу првог издања *Орловишта* препис поеме с овлаштењем да га може штампати послао је ауторов синовац Душан. "Ја сам, сведочи приређивач, Вукоман Цаковић, текст оставио такав какав је, моји су овдје једино интерпункција и правопис". Приређивач је на крају невелике књиге додао и десет народних анегдота које је, каже забележио "по причању старог Вука Цаковића". Слушао их је, вели и од других старијих Шаранаца, али Вук их је причао и "потпуније и речитије од других". Тврди да је његово причање "хватао дословно", а онда додаје нешто што ову одредницу знатно релативизује. "Овдје, колико год је било могуће, задржао сам и стил приповедача".

Поема *Орловиште* испевана је у трохејским и јамбским осмерцима сложеним у строфе од по четири стиха са укрштеном римом. Таквих катрена има седамдесет пет, што укупно износи триста стихова. Наслов поеме смислено происходи из њеног садржаја, боље рећи духа којим је садржај прожет и осветљен. Већ у другој од три уводне строфе, којом је открио идеју и наговестио тему, песник истиче да ће певати и о томе како је његово племе доспело “амо – ђе но вуци и орлови живе само. Ова реч се у метафоричној улози у поеми јавља више пута, чак се за једног од двадесет и седам по имену споменутих племенских првака каже да је “шест година *орловао* и задавао страх Турцима”. И на крају поеме, у стиховима којима се наговештава “перспектива нових подвига јуначких потомака”, наглашава да су Шаранци племе које другује с орловима и које се “окитило јуначкијем гробовима”. Верује да ће “кад куцне час жељени, следећи пример јуначких предака, и “унуци пут Косова полећети без узмака”. Није тешко у овим речима назрети наде и циљеве који су били погонска снага Првог балканског рата у коме је, видели смо, као *ревностан војник*, учествовао и песник поеме *Орловиште*.

С обзиром на панегирички и родољубиви тон поеме, те да пева о људима који су му блиски и драги, истичући само њихове врлине, у метафоричној и поредбеној улози више пута се јавља и реч соко, а када је реч о појединим братствима, најчешће се пореде са јатом сивих, тића. У сваком случају, наслов потпуно одговара духу поеме која хвали и истиче, пре свега храброст, снагу и слогу. Песник, треба нагласити, то, ипак, чини с осећањем мере и искреним осећањем припадности томе свету; некако побожно и свечано као да испуњава неки заветни дуг. Нема ту ни разметљивости ни претеривања, већ, пре свега, топлине, поштовања и суздржаног поноса часним именима предака и племеника. Таман онолико колико су то они подвигом о коме је било речи заслужили. Он се не зацењује, већ са пуно отмености, лакоће и вештине настоји да у њихову славу и спомен песнички чинодејствује. Они су урадили то што су морали и колико су могли и ред је да им се то не заборави и призна. Песник, међутим, није окренут само прошлости, него и будућности, и то не само свога племена, већ и целог свога рода. Тим духом оптимизма и вере снажно су прожети завршни стихови поеме:

Хеј Шаранци, племе зорно,
Што другујеш с орловима,
Дивно л` си се окитило
Јуначкијем гробовима.

Али гробље ти нијеси,
Сад си млађе но икада,
Е јунака младих имаш
Ко цвијећа по ливада.

Старом славом опијене
Спремају се младе чете –
Примиче се час завјетни
Да Косово Срби свете.

Па кад куцне час жељени,
Када кликне цар јунака –
Унуци ће пут Косова
Полећети без узмака.

Готово да чуди како му се речи и риме подају, како се послушно и складно дозивају и слажу. Утисак је да иза тога не стоји само рутина, већ, пре свега, несумњив природни песнички дар. Тако је, дакле, настао један витки песнички мост који је, у свега неколико стотина римованих осмераца, успео да сажето прикаже настанак и трајање племена од његовог зачетка до његове потпуне заокружености и подвига којим је заслужило часно место међу осталим херцеговачко-црногорским племенима. За жаљење је, пре свега због аутора, што је његово дело дуже од пола века чекало на објављивање. Али неповољни сплет околности је допринео томе да се у нашој књижевности нађе још једно песничко посмрче.

Приређивач првог издања његове поеме о Шаранцима, Вукоман Џаковић, је добро памтио свога старијега братственика и сведочи да је умео занимљиво, духовито и лепо да прича, чак о неким смешним згодама и песмицу да склади, која се памтила и усмено преносила, али му је, додаје: “главна амбиција била причати и пјевати о прошлости”. Он изричито помиње песму о пореклу братства Војиновића “и неколике оде краљу Николи,” који му је, ван сваке сумње и у песничком послу био узор

Сасвим природно и очекивано, највише је простора у поеми посветио своме братству, јер је о њему највише и знао, али несебично је истицао и друга братства и њихове оглашене прваке, тако да му се не може приговорити за пристрасност.

Иако је неочекивана победа Шаранаца над многоструко бројнијим и боље опремљеним противником, којој су велики допринос дали хајдуци и

добровољци из Затарја, била снажан и благотворан ветар и у Млађеново песничко надахнуће, он се тим догађајем у својој поеми није непосредно бавио, али се он некако цело време подразумева. Готово да је сва поема, као из неког скривеног извора, обасјана његовом светлошћу.

Што се тиче садржаја, где је реч о пореклу и зачетку Шаранског племена, његовог померања и сељења од билећске Плане до подручја које се данас назива његовим именом, песник *Орловишта* се користио истим изворима којим се користио и Вуле Кнежевић, аутор књиге *Племя Шаранци*, Београд, 1961. дакле, усменим предањем. Друкчије није ни могло бити. Он то, уосталом, у првој строфи своје поеме и сам каже:

Жеља ме је понијела
У старину да похитам
О племену Шаранцима
Старе људе да упитам.

Зато је Вукоман Џаковић, као уосталом и у готово свему другом што је у предговору казао за ову поему, у праву кад истиче да се “у њој огледнула јуначка прошлост најзатуренијег и историји најмање познатог херцеговачко-црногорског племена”. Осим тога што је поема од Кнежевићеве прозне хронике “неупоредиво ужа”, између њих, осим сличности и подударности, постоје и видне разлике, од којих је најкрупнија та што је крштено име родоначелника племена у Кнежевићевој хроници Мијајло Властелиновић, док је у поеми његово име Никола. Осим тога, Кнежевићева је прва брига била да обавести и сачува од заборава оно што је до њега дотурило колективно памћење, док је Џаковић, већ самим избором појединости, пре свега, подвига и подвижника, настојао да своје племе песничким средствима прослави. Треба на крају казати да је он у тој својој намери у великој мери успео. Управо због тога је поема *Орловиште* Млађена Џаковића сасвим заслужено нашла место у публикацији сваке хвале вредне *Шаранци*, која се недавно појавила из штампе стварањем и трудом Миодрага - Куја Нововића, који је успео да на овом послу окупи завидну групу зналаца, али и заљубљеника у прошлост свога народа и свога краја. Ја им и са овог места одајем признање и захвалност на успешно обављеном послу. Готово сви наводи у овоме тексту, а, пре свега, они који се односе на аутора поеме, узети су из те публикације.

Резиме:

О племену Шаранци није се много знало све до битке која се одиграла 1862. године. Те године Шаранци, потпомогнути хајдучком дружином харамбаше Мића Глушчевића и дијела Срба из Затарја, извојевали су неочековану и сјајну побједу над далеко бројнијом турском војском. Након блиставе побједе, војвода Мирко, отац књаза Николе, написао је поему „Бој на Шаранцима“. Млађен Џаковић био је истакнута личност међу Шаранцима, а комитетске акције против Аустроугарске и њених поданика учиниле су популарним у народу. Млађен Џаковић је аутор чувене поеме „Орловиште“, која говори о племену Шаранци и њиховим јуначким подвизима, а чијом анализом сам се бавио у овом раду.

Academician Ljubomir ZUKOVIC
University of East Sarajevo

Resume:

ORLOVIŠTE – MLAĐEN DŽAKOVIĆ’S POEM ABOUT ŠARANCI

Not a lot was known about the Šaranci clan until the battle that took place in 1862. That year, the Šaranci, aided by the hajduk band led by Mića Gluščević as well as a portion of Serbs from Zatarje, won a surprising and shining victory against a far more numerous Turkish army. Upon their shining victory, the duke Mirko, father of the future Prince Nikola, authored a poem, “Battle at Šaranci.” Mlađan Džaković was a prominent figure among the Šaranci clan, his komitadji actions against Austro-Hungary and its subjects making him more broadly popular. Mlađan Džaković is the author of the famous poem “Orlovište,” which speaks of the Šaranci clan and their heroic endeavors, on which I have focused in this text.